

ОГЛЕДИ, ПРИЛОЗИ

Магдалена РАДУНОВИЋ*

ВАЛОРИЗАЦИЈА ТРИ САКРАЛНА ОБЈЕКТА

Културни простор Подгорице одликује се мултикултуралношћу у најширем смислу ријечи, јер архитектура регистрованих и законом заштићених споменика, кроз чију се разноликост читава готово читава историја овог простора, представља свједочанство о једном специфичном културном миљеу.

Међу споменицима културе који су регистровани и законом заштићени, најбројнији су сакрални споменици, потом: профани, археолошки, фортификациони, урбане цјелине, технички, меморијални, етнолошки и стари градови.

Сви споменици културе сврстани су у три категорије:

I категорије – споменици од изузетног значаја, II категорије – споменици од великог значаја и III категорије – значајни споменици.

Сакралној архитектури, која је један од најбитнијих сегмента културне баштине Црне Горе, припада 207 споменичких јединица – манастирских комплекса, цркава и џамија. На територији Подгорице је регистровано 40 непокретних споменика културе, од којих су 2 споменика културе I категорије, 6 су II категорије, а 32 су III категорије (сакрални карактер има 22 споменика).¹

Градитељским објектима сакралног карактера на овом простору вријеме није било наклоњено кроз историју. Након Другог свјетског рата вјерски објекти су били маргинализовани од стране државе, препуштени девастацији. Катастрофални земљотрес који је задесио Црну Гору 1979. године у знатној мјери је оштетио велики број сакралних објеката, посебно у средишњем и јужном дијелу државе. Међутим, интезивним акцијама, уз међународну и домаћу помоћ, већина споменика

* Аутор је конзерватор и ЈУ »Музеји и галерије» Подгорица.

¹ “*Стање културне баштине Црне Горе*”, Министарство културе и медија, Подгорица 2006.

је потпуно или дјелимично санирана. Деведесетих година 20. вијека, са оживљавањем вјерског живота и обичаја, враћају се основне функције и намјена сакралним објектима што доприноси њиховој ревитализацији. У последње вријеме имамо честе случајеве нарушавања изворности, аутентичности сакралних објеката и умјесто позитивног ефекта, који у принципу долази са оживљавањем вјерског живота и обнављањем функција вјерских објеката, радове на њиховој санацији, без учешћа стручњака из институција заштите споменика културе, резултирају негативним посљедицама. То се не односи само на архитектуру, која је најочљивија, већ своју изворност, нестручном обновом, губе и иконостаси, живописи, мобилијари цркава, а и сам природни амбијент споменика, услед уношења елемената који мијењају или нарушавају документациону и историјску вриједност научно валоризованог објекта.

ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА

Историјат цркве

Црква Св. Ђорђа налази се на јужној стране подножја брда Горице, на природној заравни. Спада у споменик културе II категорије - споменик од великог значаја и законом је заштићена Рјешењем Завода за заштиту споменика културе Црне Горе бр. 01-1146 од 08. 09. 1961. године.

Историјски извори не пружају егзактне податке о времену постанка цркве, али по стилским карактеристикама она припада групи прероманичких црквених грађевина које су датоване у период од 9. до 11. вијека. Својим архитектонским рјешењем веома је слична приморским црквама тога времена. Први писани подаци о Св. Ђорђу потичу тек из 18. вијека.²

То је једнобродна грађевина са полукружном апсидом на источној и вратима на западној страни цркве. Засвођена је подужним полуобличастим сводом, док је над централним дијелом наоса надвишена слијепим кубетом четвртастог облика. Њен првобитан изглед дјелимично је измијењен каснијим обновама вршеним у неколико наврата.

По сачуваном предању, Стефан Немања се родио у старој Рибници 1114. године и крштен је у цркви Св. Ђорђа, која је тада била католички храм, што нас наводи на мишљење, поред осталих чињеница, да је црква саграђена прије тог датума.³

² А. Дероко, *Црква св. Ђорђа у Подгорици*, Народна старина 29, Загреб 1934.

³ “До коначног одређивања за Исток дошло је тек пред крај Немањине владавине... Касније Немања подиже манастир Св. Ђорђа, близу Раса. Није ли он култ Св. Ђорђа

Још један податак који говори у прилог о старости цркве је и облик кубета које не излази из средине крова како је то уобичајено за сличне грађевине, већ су бочне фасаде, на сјеверној и јужној страни, издигнуте у мале надзидке који су покривени једносливним кровом косо према вани. Овакво рјешење крова и кубета је добило свој дефинитиван облик на манастиру Студеница, па се сматра да је црква Св. Ђорђа изграђена много прије Студенице.⁴

Низањем стољећа, несумљиво је да црква није задржала првобитан облик, посебно на територији гдје су постојала многа историјска превирања, сукоби и немири. Промјене су настајале и под утицајем природних фактора- зуб времена, временске прилике, на које се није могло утицати. Познато је да је 1856. рушена и скрнављена од стране Турака, 1879. је служила као магацин турској војсци и тада је све вриједно из ње однешено.⁵

Припрата је дозидана са западне стране, 1880. године, када је постављен и звоник⁶, а на сачуваној фотографији из 1929. године може се видјети да је звоник био смјештен сасвим уз кубе на западној страни. Звоник и кубе су срушени за вријеме преправке цркве 1931. године, када је измијењен њен изглед дозиђивањем осмостране куполе од бетона у коју су уграђени остаци старог кубета⁷, које је било главна одлика и специфичност цркве Св. Ђорђа.

Реконструкцију првобитног изгледа цркве је урадио А. Дероко који тврди, на основу структуре зидова, да је западни зид подзидан, а остали зидови озидани крупним тесаним камењем узетим са Дукље, што се и сада може видјети на цркви. За удубљење у југозападном зиду, испод кубета, које је такође озидано камењем са Дукље, каже да је «као нека гробница».⁸

понио са собом још из дјетињства, из Дукље»? Б.Шекуларец, *Свети Ђорђе испод Горице*, Титоград 1985.

⁴ А.Дероко, *Црква св. Ђорђа у Подгорици*, Народна старина, бр.29, Загреб 1932.

⁵ «Православци су израдили допуштење да рашире овај храм и већ су били отпочели радњу, али Турци исте године, 15. маја, жестоко нападну на раднике и оштете не само оно што је било почето него су староме храму велику штету учинили и оскрнавили га». И.Јастребов, *О православним српским старим и новим црквама у Скадарском округу*, Гласник СУД 48, Београд 1880. Б.Шекуларец, *Свети Ђорђе испод Горице*, Титоград 1985.

⁶ «Православна општина подгоричка подигну овај звоник свемогућем Богу на славу и светоме великомученику Георгији у знак свога ослобођења 27. јануара 1879. године. Под владом Његовог Височанства господара књаза Николе 1-ог. У Подгорици 1880. године». – *натпис на звонику*

⁷ Б. Шекуларец, н. д.

⁸ Арх. Јован Нешковић оставља могућност да је то мјесто било крстионица и даје нам њене димензије: 0,67x1,34x2,00м

Интересантна је чињеница да у олтару цркве постоји један поклопац на поду који затвара отвор који, по легенди која кружи у народу, води у подземни ходник до остатака Дукље, и којим су монаси у случају опасности могли побјећи из цркве.⁹

Живопис у цркви припада 16.вијеку и по својој стилској подударности и блискости са одређеном групом споменика потврђује своју старост. Поред иконографских и стилских сличности истовјетна је и сликарска техника – постављање гравираниг и сликаног цртежа, поступак у сликарском извођењу и иста палета боја и код цркве св. Ђорђа и у манастиру Морачи. Разматрајући хронолошки однос настанка живописа у цркви Св. Ђорђа и цркви Успења Богородице у Морачи, полазећи од усавршености композиционих рјешења и зрелијег сликарства, углађеније форме у Морачи, оправдано је његово раније датирање од Мораче. Садржај живописа прилагођен је малом простору, сцене су испричане једноставно, на упрошћен начин човјека позног средњег вијека. У искрености те наивне нарације и у колориту живих боја лежи драж ових слика. Без обзира на стање у коме се налазе (оштећеност бојеног слоја и прекривеност чађу) као и скромне сликарске одлике, не може им се одрећи солидност технике којом су изведене.¹⁰

Судећи према набројаним сценама овог живописа који скоро у цјелини даје В.Петковић, може се закључити да су у његово вријеме оне биле у солидном стању.¹¹

На основу сачуваног натписа, иконостас цркве радила су браћа Ђиновски 1881.године.¹²

⁹ Б. Шекуларац, н. д.

¹⁰ А.Сковран, *Фреске св. Ђорђа под Горицом*, Старине Црне Горе III-IV, Цетиње 1965/66.

¹¹ “Црква у Подгорици о којој нема никаквих историјских података. Г. 1747 приложено јој је једно руско јеванђеље. За њу је г. 1764 радио једну икону зограф Петар. Живопис њен, очуван само у горњим дјеловима, чини утисак да је из XVI-XVII века. На северном зиду у доњој зони сачуване су три слике које илуструју: «Мучење св. Ђорђа на точку», «св. Ђорђе у тамници» и «Мучење св. Ђорђа у кречани». Сачуване су и слике које илуструју циклус «Страдање Христово», «Тајна вечера», «Издајство Јудино», «Христос пред Пилатом», «Одрицање Петрово», «Кајање Петрово», «Распеће». Од слика Великих празника сачуване су: «Благовести», «Сретење», «Улазак Христов у Јерусалим», «Васкрсење Лазарево», «Преображење» и «Вазнесење» (последње четири сцене у олтару) и «Васкрсење из ада» (у простору кубета). У калоти кубета је насликан Исус Христос Пантократор, а испод њега «Небеска литургија». У тамбуру кубета су насликани пророци. У пандатифима кубета су слике еванђелиста: Матеј (Ј.З.), Јован (Ј.И.), Марко (С.З.) и Лука (С.И.). Црква је једнобродна базилика са кубетом, чија калота почива директно на пандатифима 1505. Чини утисак врло старе цркве. Вероватно је била првобитно католичка. У њој је, како изгледа, Немања примио прво своје крштење. У току година црква је много преправљана.“ Др.Владимир Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу Српског народа*, Београд 1950.

¹² Др.Чедомир Марковић, Др.Рајко Вујичић, *Споменици културе Црне Горе*.

По богаству библиотеке цркве Св. Ђорђа евидентно је колико је она била поштована и даривана вриједним књигама, нарочито од стране Русије.¹³

Најзначајнија су два Празнична минеја из штампарије Божицара Вуковића Подгоричанина, један из 1538. године са изузетним илустрацијама и орнаментима у боји (који се сада налази на сталној изложбеној поставци Музеја града Подгорице) и други, без датума, са исто тако изванредним илустрацијама које су карактеристичне за књиге Божицара Вуковића који је на посебан начин био везан за Подгорицу и цркву Св. Ђорђа и своју наклоност изказивао богатим поклонима. Цркви је осим Празничног минеја поконио и велики сребрни тањир са флоралним орнаментиком и грбом са приказом лава у средини, рад венецијанских мајстора, и црквени вез за налоњ са три медаљона на којим су представе Богородице, св.Бартоломеја и св.Рока. Ови експонати такође су дио сталне изложбене поставке Музеја града Подгорице.

Празнични минеј

Црквени вез

Сребрни тањир

На ширем простору око цркве је гробље које је служило за сахрањивање до 1950.године. Непосредно уз цркву налази се више надгробних плоча старог гробља које су украшене различитим симболима и мотивима изведеним у плитком рељефу. Овај дио је окружен каменим зидом са чије је западне стране улазна капија.

¹³ Библиотеку још 1715. године помаже Црногорска митрополија, преко владике Данила Петровића Његоша, шаљући јој књиге. У овој библиотеци књиге су углавном из 18.вијека, из руских ћириличних штампарија, нарочито Москве и Кијева. Потребно је истаћи да су до ове библиотеке почетком 19.вијека долазиле и свјетовне књиге, што се види по Граматици италијанског језика «Ради употребленија илирическија јуности» од Викентија Лустена штампане у Бечу 1794. и књизи «Огледало» од Кирила Тетовца Пејчиновића, штампаној у Будиму 1816.године. И ова библиотека имала је књига из Теодосијево штампарије из Млетака.

«Стари књижевни фонд у Црној Гори», Скрипторији и манастирске библиотеке у Црној Гори, Цетиње 1989.

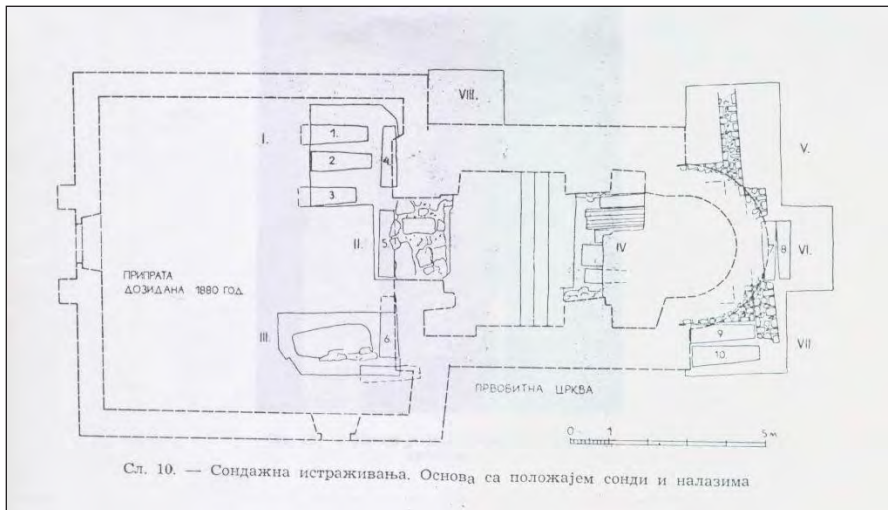
Радови из 1931. године

Радови на цркви из 1966. године

Приликом ових истраживања уз источну страну објекта откривени су остаци старије грађевине на основу којих се закључује да црква Св. Ђорђа није била први објекат подигнут на овој локацији. Откривено је да се за зидање цркве користио материјал са античких објеката. Црква је са спољне стране ојачана бетонском масом неуједначене дебљине: на апсиди дебљине 15цм, на јужном зиду 22цм и на сјеверном 30цм. Установљено је да је извршена промјена и преправка прозора прије него је црква живописана у 16.вијеку.

Закључено је да је за реконструкцију првобитног изгледа цркве најзначајније урадити рестаурацију старог кубета и уопште крова цр-

Сондажна истраживања

кве. Обнова старог кубета се показала могућом јер се располагало низом података: фотографијама, техничким снимцима и описаним током рада.¹⁵

Рестаурација је започета 1966. године у организацији Музеја града Подгорице по пројекту арх. Ј.Нешковића и тада је порушена купола из 1931. године и извршена рестаурација старог кубета. Поред овог, обављени су радови на свим зидовима цркве који су завршени тек 1972. године услед недостатка финансијских средстава. 1967. године су настављени рестаураторски радови у организацији Завода за заштиту споменика културе СРЦГ, када је завршена рестаурација крова. Рестаураторски радови на зидовима цркве, фасади, техничком и конструктивном осигурању и на дозиданој припрати завршени су 1972. године, када је урађен и тротоар око цркве.

Након завршетка радова на архитектури цркве, детаљно је снимљен затечени живопис, урађена картотека и опис стања свих партија и сцена на унутрашњим зидовима. Радови на конзервацији живописа, услед веома лошег стања у којем се налазио, рађени су до 1980. године, када је завршено њихово чишћење, опшивање и фиксирање али техничка заштита од влаге остала је као проблем, због чега је неопходна честа контрола стања и цркве и живописа.¹⁶

¹⁵ Б. Шекуларец, н. д.

¹⁶ Подаци узети из Архива ЈУ»Музеји и галерије»Подгорице, чија је стручна екипа радила на овим санацијама.

Лук изнад централне оптарске апсиде –
источни зид

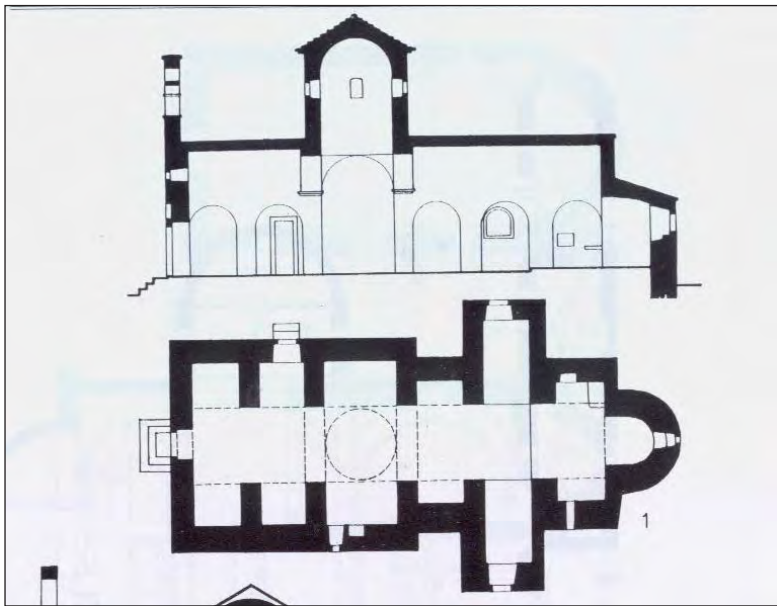
Црква Св. Ђорђа

МАНАСТИР ЋЕЛИЈА ПИПЕРСКА

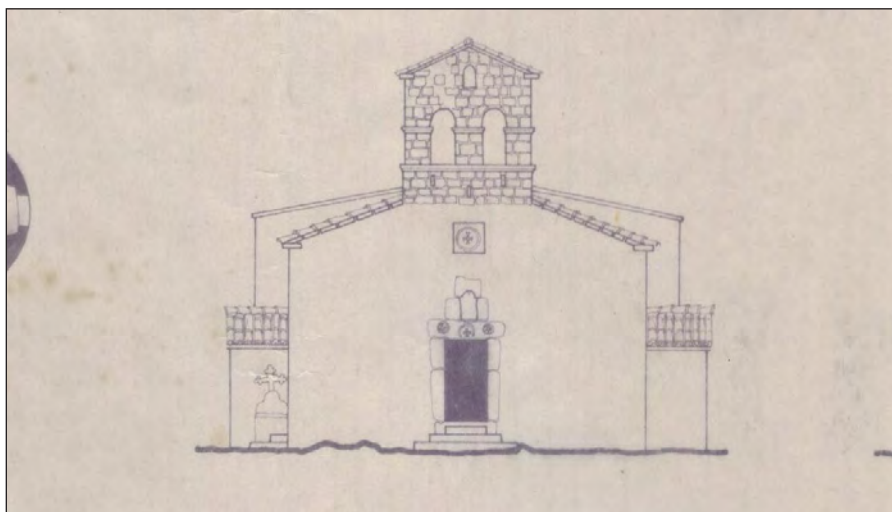
Историјат манастира

По неким споменичким и амбијенталним својствима, један од најзначајнијих и најатрактивнијих споменика на територији Општине Подгорица је манастир Ћелија Пиперска са црквом посвећеном рођењу Богородице. Налази се 17 км сјеверно од Подгорице, у селу Горњи Црнци – Пипери, смјештен на изванредном положају са чије је западне стране, у подножју, Бјелопавлићка равница. Према сачуваном предању његов настанак се везује за име св. Стефана чије мошти се чувају у манастирској цркви. Дошавши у Пипере, каже предање, прво је за себе подигао малу цркву-ћелију која и данас постоји у склопу манастирских просторија и по којој је цијели комплекс добио име, а касније, уз помоћ мјештана, и цркву коју је посветио светој Госпођи. За свеца је проглашен 1730. године.

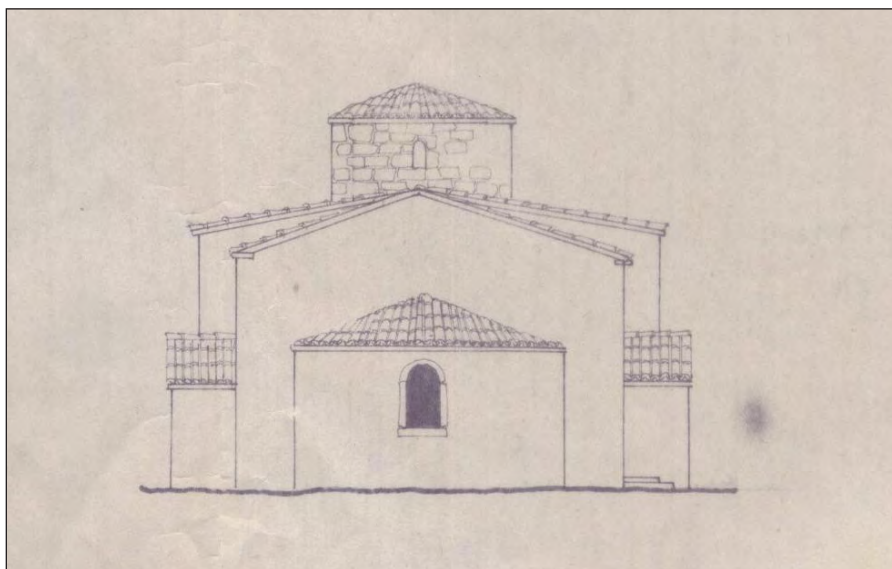
Стефан Пиперски је малу цркву подигао 1637. године, а временом се манастир дограђивао и ширио, тако да се у дужем временском периоду формирао његов садашњи изглед. По натпису који се налази изнад улазних врата сазнајемо да је приправа дозидана 1815. године, а звоник, кубе и дио конака су подигнути 1823. године.

Основа манастира

Цртеж западне стране манастира

Цртеж источне стране манастира

Црква посвећена Рођењу Богородице је крстообразне основе са полукружном апсидом на источној и вратима на западној страни. Засведена је полуобличастим сводом а на пресеку главног брода и трансепта

уздиже се купола округлог тамбура која израста директно из крова. Накнадно је дозидана шира припрата, на западној страни, као и звоник на преслицу који има два отвора за звона. Освијетљена је једним прозором на јужној страни, по једним прозором на пјевницама и апсиди док се на кубету налазе четири прозора облика пушкарнице. Због јаких пиластера, њена унутрашњост дјелује издужено и узано. До главног улаза се стиже прилазним степеништем, а црква има и улаз са сјеверне стране.¹⁷

Манастир Ћелија Пиперска дјелује веома рустикално јер је зидан од неправилно сложеног притесаног камена а чине га објекти: цркве, три конака од којих је у једном била једна од најстаријих школа на овом простору и високих зидова којима је ограђен читав комплекс.

Црква није живописана, а иконостас који се сада налази у цркви је нов и представља рад монахиња из самог манастира.

Првобитни иконостас био је рад браће Ћиновски из 1902. године, а његова конзервација је одрађена 1999. године у ЈУ »Музеји и галерије» под руководством Љ.Брајовића, сликара-конзерватора и исте године је враћен. У то вријеме је конзервиран и Ћивот св.Стефана Пиперског, експонат од прворазедног значаја који датира из 1808.године.¹⁸ Ћивот је пронађен у цркви током санационих радова 1988.године, а тада је записано од стране комисије из Музеја Подгорице да постоји у цркви неколико крстова од сребра, израђених филигрански, са краја 19. вијека и један мањи фонд штампаних књига.

Ћивот св.Стефана Пиперског

¹⁷ Др Ч. Марковић, Др Р. Вујичић, *Споменици културе Црне Горе*, Нови Сад - Цетиње 1997 стр.343.

¹⁸ Ћивот је конзервиран у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе на Цетињу, маја мјесеца 1999. године. Он представља изванредан споменик културе, веома је лијепо осликан флоралним орнаментима и украшен богатим дуборезом са позлатом. Поклопац је са унутрашње стране осликан представом Св.Стефана Пиперског, а по десном ободу поклопца исписани су основни подаци о свецу и иконописцу гдје је записано да га је радио поп Симеон, иконописац, 1808. године.

Аутор текста је учествовала у конзервацији иконостаса и ћивота св.Стефана Пиперског.

Санациони радови

Изглед прије санационих радова

Садашњи изглед манастира

Познато је да се Манастир Ћелија Пиперска обнављао 1823. године али прецизнијих података о тадашњој санацији немамо. Године 1988. у организацији ЈУ»Музеји и галерије» Подгорице урађена је конструктивна санација и конзервација цркве, санација активног конака, доведена вода у манастирски комплекс и уведена трофазна струја.

Према тадашњем пројекту санације који се чува у Музеју града Подгорице, обухваћени су објекти: сама црква-ћелија, два конака и кућиште најстарије основне школе на овом подручју. Поменути објекти, с обзиром на историјско-културну вриједност, уживају заштиту друштва јер је Ћелија Пиперска законом заштићена као споменик III категорије и о њој се стара Републички завод за заштиту споменика културе на Цетињу.

1. Објекат – Црква, најстарији дио у манастирском комплексу, првобитно је рађена од ломљеног камена, слаганог у неправилним редовима спојеним кречним малтером. У основи није симетричан, већ на источној страни има уклопљену просторију или ћелију. На објекту су

постојале вертикалне пукотине у зони прозора и дјелимично су помјерене кровне конструкције. Из разлога рационалности, очувања аутентичних облика и детаља, као и разлога степена пројектне сеизмичности, изостала је употреба вертикалних серклажа у санацији објеката као и употреба армирано-бетонске плоче у равни крова, већ је употребљена армирано-бетонска плоча над подрумом и приземљем. Полазећи од затеченог стања и потребе ојачавања конструктивног система предлог санације је обухватао:

- Рашчишћавање и уклањање дјелова зидова, кровне и међуспратне дрвене конструкције
- Израда армирано-бетонских плоча над подрумом и приземљем.
- Израда серклажа у висини међуспратних таваница и у равни.
- Израда, обнављање кровне конструкције.
- У просторији Ћелије замјена пода.
- Крпљење пукотина и прслина и по потреби ињектирање партија зидова и темеља емулзијом на бази цемента.

2. Објекат – конак који је у функцији и који садржи сутеренске и приземне просторије у којима се станује. Конак је, као и остали објекти Манастира, рађен од ломљеног камена у кречном малтеру. Симетричне је квадратне основе, дрвене кровне конструкције, а и међуспратна конструкција је дрвене грађе која је била дотрајала. Предлог санације је обухватио:

- Рашчишћавање и рушење дјелова зидова, кровне и таванске конструкције.
- Израда међуспратне армирано-бетонске таванице.
- Израда серклажа у висини вијенца.
- Израда кровне конструкције.
- Крпљење и ако се укаже потреба ињектирање пукотина цементном емулзијом.

3. Објекат другог конака који није био у функцији и који се састоји од приземља и спрата. Такође је израђен од ломљеног камена у кречном малтеру. Дрвена кровна конструкција, као и међуспратна таваница од дрвета, потпуно су дотрајале и дјелимично срушене и њихова потпуна реконструкција је била неопходна. Пројектом је предвиђено:

- Рашчишћавање и рушење.
- Санација темеља.
- Израда нових зидова.
- Израда монолитне плоче изнад приземља.
- Израда серклажа и вертикалних армирано-бетонских веза у угловима.
- Израда кровне конструкције.

- По потреби и систематско ињектирање темеља.

4. Објект који је ван употребе, кућиште некадашње школе, потпуно руиниран и он се наново гради, задржавајући мањи анексиони дио као најстарији. Пројектован је са двије етажје да би се обликовно уједначио са осталим грађевинама.¹⁹

Санација је успјешно изведена по пројекту дипл.инг.Владимира Станковића у организацији «Музеја и галерија» Подгорице, а под стручним надзором Републичког завода за заштиту споменика културе.

Манастир Ћелија Пиперска

МОНАСТИР ДАЈБАБЕ

Историјат манастира

На самом рубу простране Зетске равнице, на око 4км од Подгорице, налази се манастир Дајбабе, смјештен на благој падини Дајабаске горе. Име је добио по селу у којем се налази. Манастир је основао калуђер Симеон Поповић²⁰ 1897. године, посветивши га Успењу Богоро-

¹⁹ Подаци добијени из пројекта санације манастира Ћелија Пиперска који се чува у *Музеју града Подгорице*.

²⁰ Отац Симеон је рођен на Цетињу 1855. године. Завршио је духовну академију у Кијеву, гдје се замонашио 1887. године. Био је настојатељ манастира Враћине, потом

дице. За изградњу цркве искоришћена је плитка, природна, пећина која је прилагођена црквеним потребама што чини особеност и даје посебан изглед овом манастиру. Постоји предање које говори о необичном догађају који је надахнуо калуђера Симеона Поповића да баш на том мјесту сагради цркву.²¹

Проширавањем канала пећине формиран је издужени простор око цркве, док су у бочним каналима формирани параклиси, односно капеле. Пространи тријем фланкиран је са два масивна звоника подигнута 1908. године испред улаза у цркву-пећину. Овај тријем и звоници заједно са разуђеним кровом подигнутим изнад пећинских канала да би се спријечило продирање влаге, уједно представљају једине видљиве партије манастира.²²

Знамо да је калуђер Симеон за изградњу цркве искористио природни расцјеп у стијенама који се завршавао нешто ширим простором природне пећине која је минирањем проширена. Црква је дугачка 21,5 метара, широка око 2,5 метара, са просјечном висином од око 3 метра. Олтарски простор је од цркве издигнут са два степеника као и црква од припрате. На мјестима на којима су пећинске неравнине биле сувише изражене, зидови су малтерисани. Од главног брода цркве рачвају се два крака пробијена у стијени који чине параклисе. Телија калуђера Симеона, која се данас налази у склопу новог конака, била је уским подземним ходником повезана са наосом цркве.

Комплетну унутрашњост цркве је осликао калуђер Симеон. Живопис је доста скромне естетске вриједности, али одише топлином и једноставношћу форме. Због неправилне основе храма, у декорацији није било могуће користити иконографски распоред. Ограничен унутрашњим простором, калуђер Симеон је насликао ликове светаца (између осталих, светог Саве и светог Симеона Мироточивог), испосника, пророка, а на своду представу Христа и Богородице у медаљонима. Невичан у познавању сликарских техника, радио је на сувом малтеру, а негдје и директно на стијени. Због тога, а и услед влаге која је продирала кроз зидове цркве, и дугогодишњег таложења дима од свијећа, фре-

неколико година у Острогу и након тога почео зидати манастир Дајбабе. Протојереј Василије, *Предобни старац Симеон из Дајбаба*, Цетиње 1991.

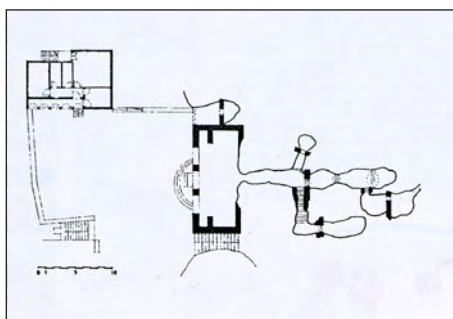
²¹ По том предању, које је калуђер Симеон чуо за вријеме свог боравка у Острогу од једног дјечака из села Дајбабе који му је испричао да му се на том мјесту приказао (мјесто гдје је сада манастир било је неко старо гробље) човјек, окружен крстовима, са круном на глави, дуге косе и браде, а уз њега двоје дјецe са «цилитима», украшеним са крстовима. Човјек му је рекао да је на том мјесту био манастир и да ће га бити опет. Тај старац му је још рекао да је он био ђак једног светитеља, а касније владика у том старом манастиру.

²² Ч. Марковић, Р. Вујичић, *Споменици културе Црне Горе*, Нови Сад - Цетиње 1997.

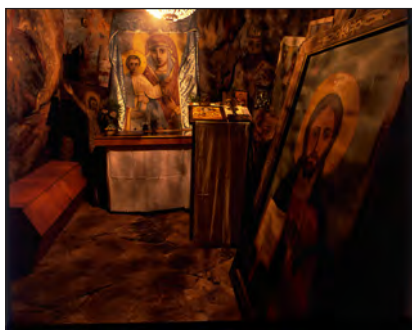
ско-живопис је данас готово у потпуности уништен. Олтарски дио од цркве одваја иконостас са царским дверима. Првобитни иконостас који је касније замијењен, урадио је и цркви приложио познати иконописац Петар Чолановић 1909. године.

По сопственој жељи, отац Симеон је сахрањен у самој цркви, а данас се раскошни дрвени ћивот са његовим моштима налази у широкој ниши уклесаној у зиду припрате.

Окружен високим чемпресима и боровима манастир се доима као острво у голој и кршевитој Дајабаској гори.²³

Основа манастира

Унутрашњост цркве

Заштитни радови

Манастир је осамдесетих година прошлог вијека био у веома лошем стању са многим оштећењима и на цркви и на конацима који су и у ранијем периоду били руинирани. Стручна комисија "Музеја и галерија" Подгорице је констатовала стање у којем се налазио манастир Дајбабе 1979. године, непосредно након земљотреса:

Доњи конак је претрпио таква оштећења да је био ван сваке употребе. На сјеверном зиду се виде јако широке вертикалне пукотине, од којих се једна пружа од прозора до подножја зида, а друга од крова до подножја. Уз лијеви прозор постоје вертикалне пукотине од крова до патоса. Источни зид је пун шупљина које се виде и са унутрашње стране. Зидови су склони паду, камење је изашло из своје равни, криви су и нестабилни.

²³ Осјећања која човек доживи приликом посјете цркви у Дајбабама лијепо је описао Андрија Јовићевић у листу *Зетски гласник* из 1933. године: »У цркви у којој влада потпуна тама и затим на гробу Христовом, човек се осјети другачије него на сунчевој свјетлости. Овдје се душа пречишћа а ум узлијеће. Улазећи у ове подземне просторије човек се преображава, заборавља на свијет и ближи се Богу.»

Сама црква је била у лошем стању, дуж читавог ходника којим се долази до средњег дијела цркве, видљиве су веће пукотине које су изазвале потклубучење и отпадање дјелова живописа. Постојала је опасност да дође до урушавања читавог свода у ходнику цркве уколико се не предузму хитне мјере.

На своду средњег дјела цркве, партије живописа су потпуно отпале, као и на дијелу лијево од улаза у средњи дио цркве. Оштећења су била присутна и на другим одајама цркве, у помоћној просторији десно од олтара гдје је дошло до прскања стијене и таванице.

На читавој кровној конструкцији дошло је до поремећаја, кровни покривач је растрешен, на многим мјестима ћерамида је испала из лежишта.

Горњи конак, са испосничком ћелијом оца Симона Поповића, нарочито је страдао, а и ранијих година је био у доста лошем стању. Зидови су попуцали, а дио крова је пао тако да је и он био ван употребе.

Читав комплекс је саниран и адаптиран након земљотреса, осамдесетих година прошлог вијека. Изграђен је нови конак који се потпуно уклопио у амбијент манастира не нарушавајући му изглед и споменично својство. Уведена је вода и струја у објектима који припадају цркви.

Манастир Дајбабе

КУЛТУРНО-ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА САКРАЛНИХ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ

Да би се сакрални споменици културе на прави начин нашли у функцији развоја туристичке привреде, а у исто вријеме спровео одговарајући режим заштите, стручне санације и очувања, неопходно је предузимати мјере заштите и опште валоризације укупног споменичког фонда. При изради планских документа треба избјегавати пуко озваничење постојећег стања а предност у ревитализацији, санацији и коришћењу културне баштине дати споменицима који су у стању пропадања или који су на било који други начин угрожени. Кроз ревитализацију се мора подразумевати и настојати да се споменици културе укључе у друштвени (туристички и културни) живот, уз услов очувања првобитног изгледа и функције. Уништавањем и девастацијом и малог дијела културног наслеђа неповратно губимо основне и аутентичне вриједности, споменичке и амбијенталне, које би могле бити један од важних чинилаца развоја туристичке привреде у Црној Гори.

С обзиром на то да су сакрални објекти, црква Св.Ђорђа, манастири Ћелија Пиперска и Дајбабе веома значајни споменици културе са дугом историјом кроз коју се читава континуитет живота на овим просторима, они се намећу обрађивачима просторног плана општине као специфични амбијенти који уживају заштиту државе и за које се мора прецизирати заштитна зона у оквиру које се не могу предузимати грађевински радови. У функцији квалитетније туристичке понуде главног града, сврсиходно би било укључити сакралне споменике, којих је немали број, у могуће видове друштвеног коришћења, поштујући њихове активне вјерске функције. На тај начин би они доиста били заштићени и валоризовани јер би се након квалитетне санације и конзервације унапредио ниво амбијенталне и споменичке вриједности сакралних грађевина, а укључивањем у активан културно туристички живот регије подигли ниво свјесности о значају ове архитектонске баштине код локалног становништва и подстакли њихово учешће у одржавању истих. По квалитету таквих активности, данас се увелико цијени цивилизацијска препознатљивост и особеност заједнице.

Све се више осјећају позитивне промјене у приступу валоризацији, заштити и презентацији архитектонске баштине као и уопште културног наслеђа Црне Горе. Туристичка валоризација сакралних споменика је веома пожељна уколико не угрожава битне постулате регулисане *Законом о заштити споменика културе* јер се, с једне стране,

добром организацијом пријема домаћих и страних туриста врши популаризација културног наслеђа, а с друге стране могла би да се остварује и солидна финансијска добит. Неопходно ја дефинисати присутне проблеме у општем приступу очувању, валоризацији, заштити и презентацији архитектонске баштине кроз законске и административне мјере и кроз мјере подизања свјесности:

Законске мјере:

- Постојећи закон о заштити споменика културе ускладити са важећим европским конвенцијама и резолуцијама Савјета Европе кроз које држава води политику директне заштите споменика културе и подручја на којима се налазе споменици и здања од значаја.

Административне мјере:

- Ангажовање стручног, административног, научног и техничког особља које се бави питањем очувања културне баштине који би сарађивали са надлежним органима за планирање и локалним властима.

- Развој програма за цјеловито очување и ревизију регулатива о планирању и градњи, кроз промовисање обнове у односу на рушење и ново грађење као и кроз контролу и надзор градње.

- Израда одговарајућих заштитних каталога којима би се указало на аспекте архитектонске баштине коју треба штитити као и заштитних зона око споменика које такође морају бити законски заштићене.

- Планирање и имплементација пројеката које би реализовали експерти из својих струка, архитекте, археолози, конзерватори, техничари и занатлије.

Мјере подизања свјесности:

- То су мјере чији је циљ активно учешће јавности у процесе очувања архитектонске баштине кроз проток информација и адекватно образовање о окружењу и културном наслеђу.²⁴

Са аспекта сагледавања туристичке понуде манастири Ћелија Пиперска и Дајбабе и црква Св.Ђорђа који, поред утемељења у далекој прошлости (посебно црква Св.Ђорђа), општег научног и културно-историјског значаја и приступачних дестинација, представљају у ужем културно-педагошком и у ширем туристичком погледу веома занимљиве и привлачне споменике културе.

Црква Св.Ђорђа, смјештена у самом центру Подгорице, у подножју парк-шуме Горице, на природно уздигнутом платоу, већ самим мјестом и активном вјерском функцијом привлачи посјетиоце.

Манастир Ћелија Пиперска, изузетно атрактиван споменик културе са специфичном амбијенталном особношћу, са активном вјерском

²⁴ Роберт Пикард, *Европска културна баштина* (II дио) Преглед уредби и активности, Подгорица 2004.

функцијом и асфалтираним путем којим је лако доступан, већ има знатан број посјета.

Манастир Дајбабе, на четири километра од Подгорице, до којег се стиже веома фрекветним магистралним путем ка Петровцу, специфичне архитектуре и о коме постоје необична предања о постанку, има велики број посјетилаца.

У овим сакралним споменицима би се могле организовати изложбе манастирских ризница (с обзиром да имају извјестан фонд књига, вриједног мобилијара и реликвија), а исти обогаћивати истраживањем терена. Уврстити их у понуде туристичких организација и програме образовних институција, а у исто вријеме осмислити разне видове понуда у склопу обиласка сакралних споменика културе (сувенире, постере, разгледнице и сл.).

ЗАКЉУЧАК

Градитељским објектима сакралног карактера на овом простору вријеме није било наклоњено, посебно након Другог свјетског рата када су били маргинализовани од стране друштва, препуштени девастацији. Културни простор Подгорице одликује се у највећем броју споменицима сакралног карактера.

Црква Св. Ђорђа датира из 9-11. вијека и преставља једнобродну грађевину са полукружном апсидом и слијепим кубетом четвртастог облика док су припрата и звоник изграђени 1880. године. Живопис датира из 16. вијека, а иконостас је из 1881. године и рад је браће Ђиновски.

Манастир Ћелија Пиперска, посвећен Рођењу Богородице, подигнут је 1637. године. Представља објекат крстобразне основе са поукружном апсидом, куполом и бочним пјевницама. Са западне стране има дозидану припрату, а купола округлог тамбура излази директно из крова. Није живописан, а иконостас је рад монахиња из самог манастира. Комплетно је саниран 1988. године.

Манастир Дајбабе, посвећен Успењу Богородице, подигнут је 1897. године у природној пећини која се проширивала, а испред ње је изграђен пространи тријем са два масивна звоника. Радови на санацији су обављани током 1989. године.

Уз квалитетну ревитализацију и санацију сакралних обеката неопходно је предузимати низ акција на плану њиховог укључивања у све могуће видове друштвеног коришћења. Културно-туристичка валоризација сакралних објеката је итекако пожељна, уколико не угрожава ак-

тивну вјерску функцију цркве, а добром организацијом пријема туриста врши се популаризација архитектонске баштине, подиже ниво свијести домаћег становништва, а уз то се остварује и финансијска добит.